

Pregled povijesnih tema u časopisu *Diacovensia* od 1993. do 2013. godine

GRGO GRBEŠIĆ*

UDK:
27(05)“1993/2013“
Primljeno:
22. veljače 2014.
Prihvaćeno:
11. ožujka 2014.

1. Općenito o člancima koji obrađuju povijesne teme

Tijekom 20 godina objavljeno je 80 članka u kojima se obrađuju povijesne teme. Od 2001. godine *Diacovensia* započinje kategorizaciju članaka. Od 35 članaka u razdoblju od 2001. do 2013. godine njih 10 ili 28% svrstano je u izvorni znanstveni rad. To su neobjavljeni rezultati znanstvenih istraživanja. Taj bi postotak bio i veći da je izvršena kategorizacija ostalih 45 članaka. Možemo stoga reći da su obrađene povijesne teme obogatile znanstvenim doprinosom časopis *Diacovensiju*.

Najzastupljenije teme:

1. Bogoslovno sjemenište¹
2. Kaptol
3. Katedrala u Đakovu
4. Zaslužni biskupi
5. Franjevački samostani i njihove škole na području Đakovačke biskupije
6. Brojevi posvećeni različitim jubilejima.

2. Kaptol

Do sada su objavljena, i to djelomično, tri povijesna priloга o povijesti Bosanskoga ili Đakovačkoga kaptola, unatoč njegovoj arhivskoj građi, tj. ispravama s primjercima kaptolskih pečata, koji se čuvaju u inozemnim i našim arhivima, ali ponajviše u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Među prvim priložima u 19. stoljeću bio je rad mađarskoga povjesničara Janosa Jerneya. Jerney se osvrće

* Doc. dr. sc. Grgo Grbešić,
Katolički bogoslovni
fakultet u Đakovu
Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku,
P. Preradovića 17, 31400
Đakovo, Hrvatska, grgo.
grbesic@gmail.com

¹ Bogoslovnom sjemeništu posvećen je drugi broj *Diacovensije* u 2006. godini. Usp. 5.2.

na utemeljenje Kaptola, na njegovu javnu djelatnost tijekom 14. i 15. stoljeća te na njegove pečate iz triju vremenskih razdoblja koje je Kaptol koristio na svojim ispravama kao sredstvo javne vjere. Prema zakonskim člancima iz 1498. godine Bosanski ili Đakovački kaptol, s obzirom na opsežnu djelatnost, proširio je svoje pravo vjerodostojnosti na čitavu zemlju. Drugi rad o povijesti kaptola napisao je Emerik Gašić. On je dao iscrpan prikaz o srednjovjekovnom životu i javnoj djelatnosti Bosansko-đakovačkog (i Srijemskog) kaptola i njegovih kanonika od 1229. do 1543. godine kao i kraći popis kanonika Kaptola i njihovih zvanja od 1301. do 1490. g.²

Bosanski kaptol bio je najvjerojatnije u Đakovu 1293. godine, a sigurno 6. kolovoza 1303. godine. Srijemski kaptol osnovan je oko 1229. godine. Matija Pavić u svom djelu *Kaptoli bosanski i srijemski u srednjem vijeku (1229-1453)* studiozno je opisao kaptole u srednjem vijeku.³

3. Katedrala u Đakovu i srednjovjekovni samostani

Svećenik A. Jarm detaljno je opisao stradanje katedrale u požaru. U katedrali je buknuo veliki požar 23. lipnja 1933. godine. Šteta je bila jako velika. Od orgulja ostao je samo pepeo, staklo je rozete popucalo, rastopilo se i izgorjelo, a ukrasni je kamen popucao i postao neobnovljiv. Tako je bilo i na manjim rozetama u lađi i kupoli. Vanjski zid iznad rozete također je bio propaljen i postao nestabilan. Plamen je oštetio i keramičke pločice triptiha nad rozetom. Potpuno su izgorjele stropne dekoracije u središnjoj lađi i kupoli, a djelomice i na drugim mjestima. Teško su stradale freske, napose dvije najbliže orguljama: *Stvaranje žene* (Ludwiga Seitza) i *Izgon iz raja* (Alexandra Maximiliana Seitza). Prva je nestala, a od druge ostao je tek dio. Djelomično je stradala i freska *Noina žrtva* (Ludovica Ansigliionija). Ostale, u glavnoj lađi, opasno su bile nabuhle i puknule od topline, a sve ostalo (slike, oltari od bijeloga kamena i dekorirani zidovi) pocrnjelo je od silnoga dima i prašine. Od velike topline rastalila se čelična užad na kojoj su visjeli lusteri te su se oba lusteru u lađi stropoštala na pod. I pod se od topline na više mjesta uzdigao.⁴

U članku D. Damjanovića posebno je obrađena »Propovjedaonica đakovačke katedrale«. Autor je analizirao razvoj nekoliko projekata. Od prvog projekta K. Rösnera, god. 1867., do drugog projekta, koji je predviđao dvije slobodno stojeće propovjedaonice iz 1880. godine, biskupu Strossmayeru bila su predložena još

² Usp. A. GULIN, Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati, u: *Diacoviensia* 3(1995.)1, str. 299.-321.

³ Usp. M. SRAKIĆ, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, u: *Diacoviensia* 3(1995.)1, str. 243.-298.

⁴ Usp. A. JARM, Đakovačka katedrala: Požar i obnova 1933.-1937., u: *Diacoviensia* 1(1993.)1, str. 165.-181.

dva projekta, dok se nije prihvatio konačni projekt arhitekta Schmidta u studenom 1880. godine.

U njemu se, na temelju spomenutih projekata, opisuje kako su trebale izgledati propovjedaonice. Opisuju se stupovi, ograde, reljefi, vrste lukova, vrste kamena kao i ukupni troškovi. Damjanović obrazlaže razlog odustajanja od prvoga projekta iz godine 1867. Zbog promjene koncepcije unutrašnjeg uređenja, osobito novoga rješenja glavnoga oltara, potrebno je bilo prilagoditi i propovjedaonicu.

Autor piše o utjecaju ranorenesansnih firentinskih majstora Donatela i Ghilbertija u izradi figura i reljefa propovjedaonice, koje je radio V. Donegani. Na taj način on stavlja đakovačku katedralu i njezina umjetnička ostvarenja u širi kontekst europskih strujanja i ostvarenja.⁵

Kipar, koji je svojim radom najzastupljeniji u katedrali, bio je Vatroslav Donegani (1836. -1889.). Pod utjecajem talijanskoga kiparstva Doneganijevi su kipovi realistični, ali bez spontane ekspresije. S arhitekturom čine skladnu cjelinu.

Osim Doneganija, na katedrali su još radili Rudolf Valdec, Tomo Vodička i, u novije doba, Luj Lozica izradio je križni put.⁶

»Grčki« (bazilijanski) samostan sv. Dimitrija, po svemu sudeći, najstariji je srednjovjekovni samostan u cijelom slavonsko-srijemskom međurječju. Početci samostana sežu, vjerojatno, od vremena bugarske prisutnosti u Srijemu, tj. od prve polovice 9. stoljeća. Kao drugi samostan Stanko Andrić spominje Benediktinski samostan sv. Dimitrija. Pitanje postojanja ovoga samostana nije u povijesnoj literaturi jednoglasno riješeno. O njemu su, kao o zasebnom samostanu, dosad pisali Fuxhoffer i Czinár, Pavić, Gašić, Ostojić i još poneki autori. Obično ga pokazuju i zemljovidni benediktinskih samostana u srednjovjekovnoj Ugarskoj.⁷

4. Zaslužni biskupi

4.1. BISKUP ANTUN MANDIĆ

Zlatko Vince u svojem članku *Antun Mandić kao kulturni i prosvjetni radnik* oslikao je njegovo djelovanje u tadašnjem školstvu, na reformi pravopisa i te njegov udio u vrlo žučnim raspravama oko grafijskih problema u vezi s izdavanjem velikoga rječnika Joakima Stullija.

⁵ Usp. D. DAMJANOVIĆ, Propovjedaonica đakovačke katedrale, u: *Diacovensia* 17(2009.)1, str. 51.-68.

⁶ Usp. N. TARBUK, Skulpture đakovačke katedrale, u: *Diacovensia* 3(1995.)1, str. 337.-358.

⁷ Usp. S. ANDRIĆ, Srednjovjekovni samostani u Srijemskoj Mitrovici, u: *Diacovensia* 5(1997.)1, str. 3.-111.

U reformi Marije Terezije svakom nenjemačkom narodu ostavljeno je da započinje nastavu na svom narodnom jeziku. Prema ukazu iz 1777. godine nastava je trebala biti isključivo na njemačkom jeziku u 3. i 4. razredu osnovnih škola.

U tu svrhu su se bečke njemačke školske knjige prevodile na nenjemačke jezike austrijske Monarhije. Tako su se pojavile knjige na njemačko-talijanskom, njemačko-češkom, njemačko-hrvatskom, srpskom i slovenskom, u njemačko-rumunjskom, njemačko-poljskom i slovačkom.

Godine 1779. izišla je nepotpisana knjižica pod naslovom *Uputjenja k slavonskom pravopisanju*, u nizu njemačko-hrvatskih školskih udžbenika koju je sastavio zagrebački kanonik Antun Mandić.

Kada je Strossamyer god. 1882. prenio posmrtno ostatke svojih predšasnika, rekao je da među njima ne pravi razlike. Ipak mu je Mandić bio najmiliji. Iz poštovanja prema njemu nosio je njegov prsten.⁸

Biskup Mandić osnivač je Bogoslovnoga sjemeništa i filozofsko-teološkoga studija. Tijekom osam godina upravljanja biskupijom uspio je da sva župna središta dobiju osnovne škole.⁹

4.2. BISKUP JOSIP JURAJ STROSSMAYER

Najviše se pisalo o biskupu Strossamyeru. »O njemu, njegovu djelovanju, idejama i mislima vladaju sasvim oprečna mišljenja; svatko ga vuče na svoju stranu, kad, kuda i kako mu uzbudba, bilo u političko nacionalnom bilo u vjerskom pravcu?« Najvažnije teme: Strossmayer i ekumenizam, ćirilometodska-glagoljska baština, Strossmayerova korespondencija sa suvremenima, Strossmayer i iseljena Hrvatska.

Polje djelovanja biskupa Strossmayera bilo je veoma široko. On je u prvom redu bio pastir svojih biskupija. Angažirao se i na političkom polju. Za Strossmayera su kultura i religija bili nerazdvojni. Utemeljitelj je najviših kulturnih ustanova u hrvatskom narodu: Akademije (1866.), suvremenoga Sveučilišta (1874.), i Galerije umjetnosti (1884.).

Crkva u Hrvata je po Strossmayeru bila most između zapadnoga kršćanskog svijeta i pravoslavnih slavenskih naroda. Jedinstvo Crkava i jedinstvo slavenskih naroda bili su njegov ideal. U tomu je vidio put do preporoda slavenskih naroda i njegove ravnopravnosti s ostalim narodima Europe.

⁸ Usp. Z. VINCE, Antun Mandić kao kulturni i prosvjetni radnik, u: *Diacovensia* 4(1996.)1, str. 155.-166.

⁹ Usp. M. SRAKIĆ, Biskup Antun Mandić – osnivač Bogoslovnog sjemeništa i filozofsko-teološkog studija u Đakovu. Lik i djelo, u: *Diacovensia* 14(2006.)2, str. 191.-213.

Ćirilometodska baština u izvornom obliku očuvana je jedino u Hrvata i Strossmayeru je bila temelj za očuvanje i izgradnju hrvatskog, slavenskog i kršćanskog identiteta u odnosu na ostale europske narode.

Zato je biskup Strossmayer i krug koji se s vremenom oko njega okupio želio da Apostoli Slavena nađu ponovno mjesto u duši i srcu naroda. U tu je svrhu nastojao iskoristiti velika ćirilometodska jubilara slavlja: tisućitu obljetnicu dolaska Svete braće među panonske Slavene (1863.), tisućitu obljetnicu smrti svetoga Ćirila (1869.), jubilej pisma pape Ivana VIII. »*Industriae tuae*« (1880.), veliko sveslavensko hodočašće u Rim u znak zahvalnosti papi Leonu XIII. za encikliku *Grande munus* (1881.) te tisućitu obljetnicu smrti sv. Metoda (1885.).¹⁰

Strossmayer je na različite načine iskazivao interes i potporu Dalmaciji. Tako je potpomogao prikupljanje i izdavanje rukopisnih djela stare dubrovačke i dalmatinske književnosti. Pred Pojačanim carevinskim vijećem u Beču zagovarao je ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

»A tko hoće da vidi pravu simpatiju za Hrvate i Slavonce, taj neka ide među 400.000 dalmatinskih Slavena koji govore jedan isti jezik s nama, koji su toliko godina bili s nama u savezu, pa neka upita svakoga, kojega bude od 400.000 sastao: 'Što si ti, kojim jezikom govoriš?' pa će mu odgovoriti: '»Ja sam Hrvat, hrvatski govorim.'«¹¹

Profesor A. Šuljak objavio je neobjavljenu korespondenciju biskupa Strossmayera s iseljenim američkim Hrvatima. Strossmayer je na taj način pokazao da je potrebno povezati iseljene Hrvate s Domovinom. Korespondencija je trajala od 1882. do 1902. godine. U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu očuvano je 40 pisama i nešto brzojava. Iseljeni Hrvati obraćali su se Strossmayeru i tražili od njega moralnu, vjersku i nacionalnu podršku.¹²

Strossmayer je u razdoblju od 1881. do 1887. godine izmjenjivao pisma s crnogorskim pjesnikom, svećenikom i savjetnikom-diplomatom Jovanom Sundečićem. U

¹⁰ Usp. A. ŠULJAK, Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština, u: *Diacovensia* 2(1994.)1, str. 275.-294.

¹¹ I. PERIĆ, Suradnja Josipa Jurja Strossmayera sa znamenitim suvremenima iz Dalmacije, u: *Diacovensia* 3(1995.)1, str. 190. Strossmayer je bio u prepisci s nizom kulturnih i političkih djelatnika i iz Dalmacije. Dopisivali su se s njim: Milio Klaić, Đuro Pulić, Mihovil Pavlinović, Ivan Brčić, Medo i Niko Veliki Pucić, Kosto i Đuro Vojnović, Marin Đorđić, Luko Zore, Ivan Danilo, Valtazar Bogišić, Gajo Filomen Bulat, Vlaho Bukovac, Josip Marčelić, Đuro Devčić, Stjepan Ivičević, Miroslav Alačević, Antun Kazali, Natko Nodilo, Mato Vodopić, Simun Milinović, Frane Bulić, a obraćali su mu se raznim povodima i mnogi drugi, među njima i Frano Šupilo.

¹² Usp. A. ŠULJAK, Biskup J. J. Strossmayer i iseljena Hrvatska, u: *Diacovensia* 8(2000.)1, str. 203.-219.

pismima se najviše prevladavala pitanja sklapanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore. Sundečić je bio posrednik između crnogorskoga knjaza Nikole I. Petrovića i biskupa Strossmayera.¹³

Strossmayer je vodio brigu i o školovanju bosanskih franjevaca u Đakovu. God. 1856. započela je gradnja sjemeništa za franjevačke klerike. To je zgrada sadašnjeg KBF-a u Đakovu. Ukupni troškovi gradnje, zajedno s lokacijom, iznosili su 43.315 forinti. Bečka je vlada pripomogla gradnju s 10.000 forinti, a ostale je troškove podmirio Strossmayer. Zgrada je bila gotova u jesen 1857. godine. Franjevci su ostali u toj zgradi do sredine 1876. godine.

Strossmayer je pristao pomoći franjevcima iz nacionalnih i političkih razloga. Hrvati su u Bosni bili duhovno, politički i kulturno ugroženi, i od Osmanlija i od Mađara.¹⁴

5. Franjevački samostani i njihove škole na području Đakovačke biskupije

O djelovanju franjevaca imamo zapažene izvorne članke fra E. Hoška.

Franjevci su u Đakovu djelovali tijekom tri razdoblja:

1. Prvo, srednjovjekovno razdoblje, trajalo je od osnutka samostana 1347. godine do njegova razorenja 1551. godine, od strane kalvina.
2. Drugo razdoblje trajalo je od dolaska Turaka u Slavoniju do kraja Bečkoga oslobodilačkog rata (1683.-1699.).
3. Treće razdoblje obuhvaćalo je vrijeme od ponovnoga podizanja samostana 1710. godine do 1806. godine, kada su franjevci ustupili samostan za sjemenište i bogoslovnu školu.¹⁵

Nakon Bečkoga oslobodilačkog rata franjevci su 1694. godine u Petrovaradinu počeli graditi samostan i crkvu. U samostanu je provincija Bosna Srebrena osnovala učilište filozofije koje je djelovalo od 1713. do 1718. godine. Škola moralnog bogoslovlja djelovala je od 1729. do 1735., a zatim do 1783. godine Bogoslovna škola s fakultetskom nastavnom osnovom. Bila je to najviša crkvenoškolska ustanova u

¹³ Usp. Ž. KARAULA, Pisma crnogorskoga pjesnika, svećenika i diplomata Jovana Sudečića bosansko-đakovačkom i srijemskom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru (1881.-1887.), u: *Diacovensia* 17(2009.)1, str. 91.-156.

¹⁴ Usp. M. KARAMATIĆ, Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853.-1876.), u: *Diacovensia* 3(1995.)1, str. 201.-209.

¹⁵ Usp. E. HOŠKO, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347.-1806.), u: *Diacovensia* 3(1995.)1, str. 373.-294.

Srijemu i istodobno jedini školski zavod fakultetskoga stupnja na tom području tijekom 18. stoljeća.¹⁶

Bogoslovna škola u Vukovaru započela je 1802. godine. Godine 1804. škola je djelovala u dva odjela, prvi u Baji i drugi u Vukovaru. Vukovarski je odjel u prvoj polovici 19. st. pružao studentima nastavu treće i četvrte godine, a u drugoj polovici, do 1885. godine, sadržaj prve i druge nastavne godine.

»Filozofsko učilište u Vukovaru započelo je rad s dva studenta, a profesor je bio Klement Orovcanin. Držao je nastavu samo godinu dana jer je jedan student napustio franjevački red pa je provincijal Pavišević drugoga poslao u Mohač gdje je na tamošnjem učilištu predavao Grgur Peštalić.«¹⁷

6. Brojevi posvećeni različitim jubilejima

6.1. ĐAKOVO 750 GODINA

U prvom broju 1995. godine *Diacovensia* donosi priloge sa znanstvenog skupa *Đakovo 750 godina*. Biskupski grad Đakovo slavio je 1989. godine 750. obljetnicu prvog spomena grada u darovnici hrvatskoga hercega Kolomana iz godine 1239.

19 radova podijeljeno je, prema sadržaju, u pet skupina:

1. U prvoj skupini donose se dokumenti o prapovijesti grada Đakova i pisani izvori za povijest grada.
2. Druga skupina tekstova obrađuje Đakovo i Đakovačku ili Bosansku biskupiju od 13. stoljeća pa sve do naših dana. Osim toga, dan je i pregled Srijemske biskupije, istraživanje o biskupu Ponsi, te analiza katekizama đakovačkih biskupa.
3. Tema treće skupine tekstova lik je biskupa Strossmayera i vrijeme njegovih suvremenika, posebice franjevac u Đakovu.
4. Četvrta skupina obrađuje mjesto i ulogu Stolnoga kaptola bosanskoga ili đakovačkoga i srijemskoga.
5. Peta skupina priloga obrađuje područje redovničkoga života u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Posebno mjesto u povijesti biskupije imali su franjevci i Družba Milosrdnih sestara sv. Križa.

¹⁶ Usp. E. HOŠKO, Franjevačka bogoslovna škola u Petrovaradinu (1735.-1783.), u: *Diacovensia* 7(1999.)1, str. 201.-220.

¹⁷ E. HOŠKO, Franjevačka bogoslovna škola u Vukovaru u 19. stoljeću, u: *Diacovensia* 9(2001.)1, str. 130.

Obrađeno je i bogatstvo inkunabula u dijecezanskoj knjižnici i u franjevačkim knjižnicama na području Đakovačke i Srijemske biskupije.

6.2. 200-TA OBLJETNICA BOGOSLOVNOGA SJEMENIŠTA I FILOZOFSKO-TEOLOŠKOGA STUDIJA U ĐAKOVU

Drugi broj 2006. godine posvećen je 200-toj obljetnici Visoke bogoslovne škole u Đakovu. U 16 članaka obrađen je lik i djelo biskupa Antuna Mandića, osnivača Bogoslovnoga sjemeništa i filozofsko-teološkoga studija, pregled poglavara Bogoslovnoga sjemeništa te pitomaca koji su se školovali u Loretu i u Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu, nastavni planovi, programi i propisi na filozofskom i teološkom studiju u Đakovu početkom 19. stoljeća, središnja biskupijska i fakultetska knjižnica, gradnja sadašnje sjemenišne zgrade i njezina obnova, glazbeni život u Bogoslovnom sjemeništu i katedrali.

6.3. 1650-TA OBLJETNICA SABORA U SIRMIIUMU¹⁸

Članci obrađuju Vjeroispovijesti sabora u Sirmiumu, 22. svibnja 359. godine, prisutnosti toga Sabora u ostalih teologa 4. stoljeća, njegovom povijesnom pozadijom te različitim vidovima trinitarne teologije 4. stoljeća i njezinom aktualnošću za današnju teologiju.

Svoj znanstveni udio dali su teolozi i povjesničari iz Hrvatske, ali i vodeći stručnjaci na svjetskoj razini, kao što su Christoph Marksches iz Berlina, Thomas Böhm i Gisbert Greshake iz Freiburga.

Zaključak

U prvih šest brojeva povijesne su teme bile veoma zastupljene (42 članka). Članci obrađuju uglavnom povijesno razdoblje Đakovačke i Srijemske biskupije. U razdoblju od Drugoga svjetskoga rata do danas, u kojem je Crkva prolazila kroz veoma teško razdoblje, pisalo se veoma malo. Imamo četiri članka: *Prihvat prognanih slovenskih svećenika u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji 1941. godine*,¹⁹ *Problematiku istraživanja demografskih gubitaka Drugoga svjetskog rata i poraća u Hrvatskoj*,²⁰ *U ime naroda. Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova i Bogoslovnog sjemeništa u*

¹⁸ Usp. *Diacovensia* 19(2011.)1

¹⁹ Usp. G. GRBEŠIĆ, *Prihvat prognanih slovenskih svećenika u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji 1941. godine*, u: *Diacovensia* 10(2002.)1, str. 131.-150.

²⁰ Usp. D. ŽIVIĆ, *Problematika istraživanja demografskih gubitaka Drugoga svjetskog rata i poraća u Hrvatskoj*, u: *Diacovensia*, 14(2006.)1, str. 7.-29.

*Đakovu 1959.-1960.,*²¹ *Djelatnost Matice hrvatske u Đakovu i Đakovštini za vrijeme Hrvatskoga proljeća 1971.*²²

Tijekom 20 godina teme iz opće crkvene povijesti obrađene su samo u jednom broju. To su bila predavanja sa znanstvenog skupa povodom 1650. godišnjice sabora u Sirmiumu. Osim toga, imamo još jedan članak pod nazivom *Progoni kršćana, napose u Dioklecijanovo doba.*²³

²¹ Usp. M. SRAKIĆ, »U ime naroda«. Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959.-1960., u: *Diacovensia* 2(1994.)1, str. 23.-57.

²² Usp. B. ŠUTALO, Djelatnost Matice hrvatske u Đakovu i Đakovštini za vrijeme Hrvatskoga proljeća 1971., u: *Diacovensia* 15(2007.)1, str. 75.-102.

²³ Usp. G. GRBEŠIĆ, Progoni kršćana, napose u Dioklecijanovo doba, u: *Diacovensia* 15(2007.)1, str. 21.-42.